

Tomtbod

*En gammal strand
Ett gammalt fiskeläge*

En gammal strand, ett gammalt fiskeläge
Som vilar här nu uti ostörd ro
Stör ej dess frid med larm och skri och grannlåt
Låt gångna tiders stämning här få bo

Då fanns här lag, då fanns här stadgad ordning
Om någon hädade, han straffad blev
Allvaret på de män här satt sin prägel
Då de en riskfylld näring här bedrev

I storm och dimma, ja i utsatt väder
De ofta här fick slita mycket ont
De voro djärva män och oförvågna
Som risker tog med både liv och dont

När tjugo båtar med små vita segel
På strömmingsfiske sig till sjöss begav
En syn det var; de liknade ju måsar
Som strödda voro över vida hav

Men segel inte alltid kunde dem betjäna
De fingo även ifrån strandens länning ro
Med valkig hand så rodde de i timmar
Nog fingo de för mager bärkning gno

Ett skede som har gått, som aldrig kommer åter
En tid som flytt, blott minnena är kvar
Av tappra män uti bräcklig farkost
Här kämpade och ingen möda spar

Den kampen kunde bli dem övermäktig
Och några sina liv fick giva då
När stormen röt och bränningar gick höga
De kunde inte trygga hamnen nå

Ja må vi minnas dessa män med vördnad
Som i havet då fick kämpa ut
Och låta tanken till dem fly tillbaka
Och ägna dem en stilla tyst minut

Tomtbods fiskeläge är ett av Gotlands bäst bevarade storfiskelägen. Det är beläget på gränsen mellan Burs och Rone på sydöstra Gotland. Traktens eget folk har restaurerat och bevarat fiskelägets ursprungliga karaktär och sedan 1988 är hela fiskeläget byggnadsminnesförklarat. Marken ägs av fiskelägesföreningen och området sköts på ideell bas. Förr bedrevs här husbehovsfiske, främst efter strömming. Numera består fångsterna mest av flundror på sommaren och havsöring under vår och höst. Torsk, ål, gädda och abborre, vilket det förr var gott om, är arter som i stort sett helt försvunnit på grund av utfiskning och miljöförstöring.

Vy från söder

Tomtbod har varit ett av de större fiskelägena, i slutet av 1800-talet fanns här över 50 strandbodas, i dag finns det 32 bodas.

Norr om dagens fiskeläge låg "Hemsbostrandi" där Hemsebor och Fardhembor hade sina strandbodas. I gamla bouppteckningar från bland annat Oxarve i Hemse kan man se att man ägde en strandbod vid Tomtbod och därtill redskap för fiske.

Tomta strandbod

I *Revisionsbok för Gotland 1653* står det för hemmanet ”Lindarfwe i Burs sochen” följande: ”Noch ett stycke släakedyy söder om Tompte fiskiarebod och emellan Luxedy beläget”. Fiskeläget har sannolikt fått sitt namn efter Tomta strandbod. Fiskeläget kom vid laga skiftet att ligga på mark 2/3 tillhörande Burs samt 1/3 tillhörande Rone socken.

Ännu under 1940-talet kunde man se över 50 länningar, rännor där båtarna drog upp, och ibland låg det upp emot 20 båtar på fiske någon mil utanför kusten. Det var alltså många som fiskade från Tomtbod och fiskelägets betydelse kan ses i dokument över fiskelägen, som förvarades av hamnfogden i Tomtbod.

I protokoll från 1834 kan man läsa, att länsman Björklund sammankallat representanter från Kapellet, Herta, Tomtbod, Hus, Ronehamn, Rödsten och Djupkrok för att diskutera fiskets framtid inom området.

Fiskeläget var alltså inte bara stort utan dess läge även strategiskt viktigt, i centrum av de övriga.

Fisket var en mycket viktig binäring till jordbruket i de magra strandsöckarna längs med hela Gotlandskusten under 1700- och 1800-talen. När strömmingen gick till fanns det mat på borden och man kunde även salta in för senare behov. Fisket var till största delen kustnära, men det var definitivt inte ett enmansgöra med dåtidens tunga redskap.

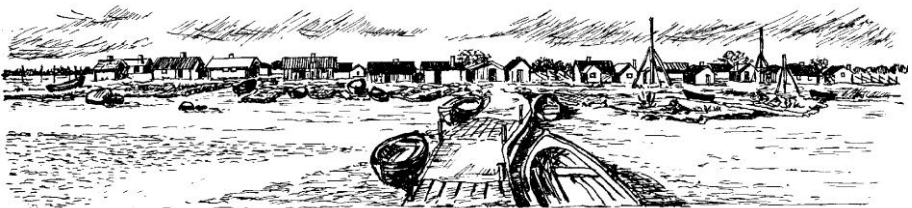
Systemet med att fisket utövades av bönder, som under säsongen övernattade och ibland bodde vid fiskeplatserna, levde vidare längre på Gotland än andra platser i landet. Det var inte bara de kustnära bönderna som hade sina bodar utan även invånarna i grannsocknar hade del i fisket, som alltså inte var ett yrkesfiske.

På Gotland var det främst fråga om husbehovsfiske, så när det 1693 beslutades att fisket skulle beskattas blev det problem. Principen som låg till grund för beskattningen kom från Uppland och där såldes fisken i mycket stor omfattning. Man hade med andra ord inkomster från fisket i form av reda pengar, medan man på Gotland var i ett helt annat läge, eftersom man förbrukade det mesta av fångsten själva.

Man lade skatten för fisket på de gårdar som låg nära havet, dvs. de många gånger fattiga eftersom marken ofta var av dålig kvalitet. Gårdarna längre in i landet slapp denna pålaga trots att man av hävd hade i stort sett lika stor rätt till fisket som de strandnära gårdarna.

Om de någon gång fick lite mer än de själva behövde var det att åka iväg för att sälja. Det gällde att ha snabba hästar så man kom ”fysst upp ei böen” och fick sälja.

”Vicket hellvete jag har, allдри i säng u upp klucku hall tre” Var en av dessa fiskande bönders uttryck.

Teckning av Stig Sedelius 1988

Tremänning 1921 med råoljemotor. Fotograf okänd

Gamla tiders tremänningar hade relativt platt skrov med bottenstock/bräda på vilken en grund köl var fäst. Denna konstruktion gjorde att båtarna blev grundgående, vilket var ett villkor vid de långgrunda stränderna. Detta hade dock till följd att de seglade dåligt med stor avdrift, man sade att de "flådde" mycket vid kryss.

Tremänningarna bemannades av tre man och båtlagets medlemmar var ofta grannar eller släktingar och gemensamma ägare till båten.

När fisket började ändra karaktär, från det strandnära på grunt vatten till utsjöfiske, blev det nödvändigt med en ny däckad båttyp, s.k. kuttrar.

Fiskekutter vid Tomtbod ca.1950. Fotograf okänd

Namn på fiskeplatser och deras landmärken

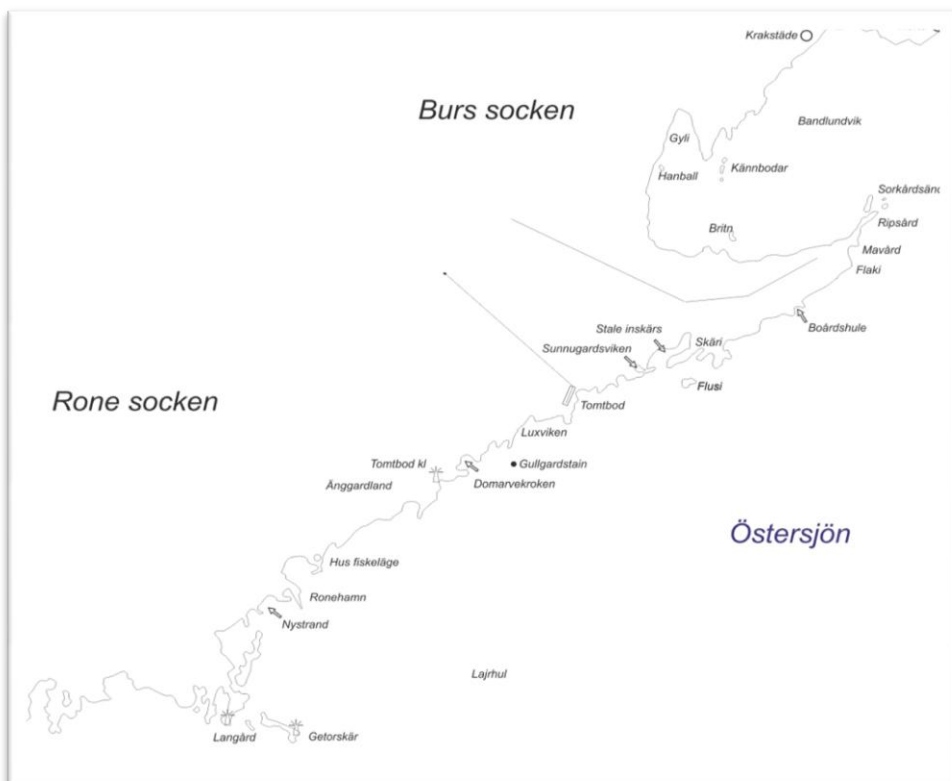
Mällårdi: Börjar vid Austargrund u sträcker si i nårdaust tills Ronboen kummar letiä sudar um Tomtbod (**Mellanrevet:** Börjar vid Austergrund och sträcker sig nordost ut tills Rone kyrka kommer lite söder om Tomtbod)

Leilgrund: Ronboen pa Austargrund, Ojboen pa kvänni pa Groitlingboudd, Närboen pa Kullä gard. (**Lillgrund:** Rone kyrka ens med Austergrund, Öja kyrka ens med kvarnen på Grötlingboudd)

Klementsvarpu: Ronboen pa Tomtbod, Närboen pa Siglajfs gard. Tie famnar djaupt. (**Klements grund** Rone kyrka ens Tomtbod, När kyrka ens Siglajvs gård. Tio famnars djup.)

Luxvarpu: Buss u Stange körkar pa rad u de samme mä När u Lau. (**Luxe grund** Burs och Stånga kyrkor ens och det samma med När och Lau)

Lairhul: Lotsens Engkvists kåken på Rone Kyrka. Man sätter sedan så att Rone kyrka kommer förbi silosen på Ronehamn. På andra hållet har man prickn på ”Grötlingbo lotsar”. Man brukar hålla sig utanför farleden.

Lokala namn utmed kusten vid Tomtbod

Anläggningar i fiskeläget och deras användning

Garnbrajdnarna – där strömmingsgarnen hängdes upp för att ta ur fisken och sedan torka

Nätbrajdnarna – här reddes fiskenäten ut och rensades från sjögräs m.m.

Stönarna – eftersom repen som användes vid fisket var gjorda av hampa, som är känsligt för röta, måste de torkas.

Lysstängerna – i dessa hissades fotogenlyktor upp, som användes som inseglingsfyror.

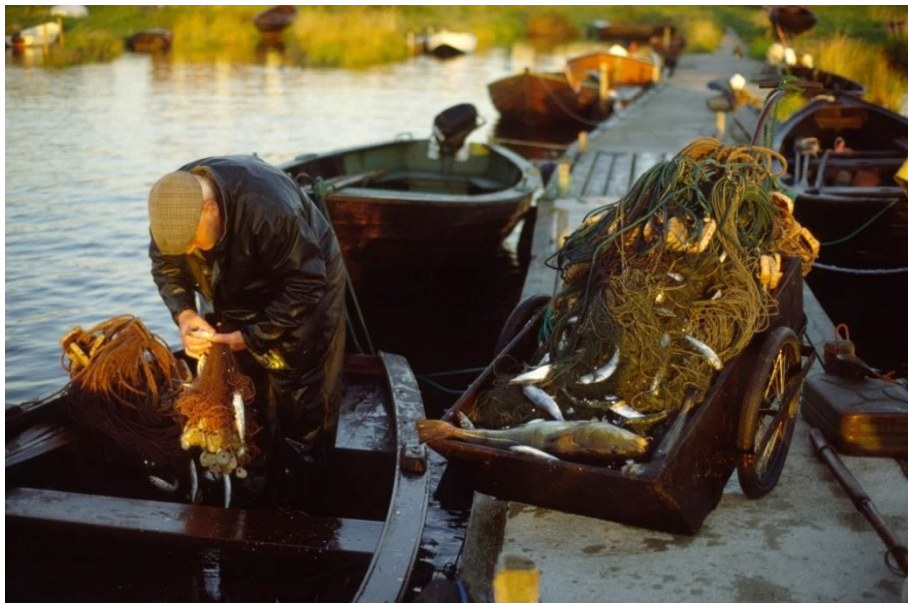

"Märkfla" till fiskenät. 14 anger maskstorleken, knutar/aln, och LBV står för Lars Bandelin, Vanges

Nättnål – används när näten ska tillverkas eller lagas

VangesLasse – Lars Bandelin, Vanges i Burs 1907-1985

VangesLasse lossar fångsten 1982

Många personligheter har under årens lopp gett upphov till historier och oskrivna regler i de olika fiskelägena och så även vid Tomtbod. Under 50 år var det VangesLasse som satte sin prägel på fiskeläget och otaliga är de historier man berättar om Lasse. Självt var han en berättare av rang, som förde många historier vidare på Ljugarbänken.

Det var VangesLasse som kände till de gamla märkena, visste när chansen att få fisk var som störst och som hade kunskaperna om vilka redskap som skulle användas på en viss plats vid en viss tidpunkt. Lasse var inte bara en auktoritet på själva fisket utan han kunde "se" vädret minst lika bra som radions meteorolog. Han var också den man vände sig till då det gällde att "sla rep", "töine bandfast tun" eller "bränne soide".

VangesLasse var yrkesfiskare och körde själv runt i bygden med sin gamla lättviktare med fisken i en låda bakpå och sålde den. Lasse hade sin egen mathållning. Det rökta fläsket som hängde på en krok i bodtaket var så pass saltat och fullt av sot att det aldrig kunde bli härsket. Måsåggen kokades av praktiska skäl tillsammans med kaffet.

Länsarkitekten och Lasse hade inte samma åsikt om hur man skulle och fick bygga. Som den gången länsarkitekt Bergmar fick beskedet: "Ja byggar som ja vill va du än säger din tävling" av Lasse.

Ingvar Ronström berättar om den gång när Lasse erbjöd honom att åka med på fiske, vilket inte brukade vara vanligt. Ingvar svarade då: ”Nej i kväll kan jag inte. Jag skall upp i bygdegården på ett sammanträde”. Varvid Lasse replikerade: ”De va de ja visste, annäs hadd ja aldrig bjaud di”.

Det berättas om den vårmorgon när Lasse som vanligt besökte ”dasset” men kom fort därifrån med ”byxar pa hasar u håre pa änd” mössan hade ramlat av, och så skrek han ”ja tror att själveste päuken har far ei skeithäuse” Det visade sig att en ”djaugas” (gravand) byggt sitt bo under dasset, och när hon nu blivit skrämmd och skulle ge sig av blev fler skrämmda.

Tage Gullgard och VangesLasse hade många gräl om fiskevatten och strandbodas, som även ibland gick till handgripligheter. En gång när han och Karl-Gustav Olsson hade satt näten alltför nära ”Gullgardn´s” ryssja i Bandlundvik skulle Tage slå till Lasse med en åra. Lasse som stod bak i båten duckade snabbt så åran träffade ”Kall’n” som satt och rodde mitt på näsan. Ofta när det kördes mot land kom Lasses stora ”givmildhet” fram och han sa: ”Har vör int någ eidar u gösel sum vör kan släpp ei Gullgardn´s räusu”.

När det behövdes hämtas olja till råoljemotorn, gjorde han det med tvåmänningen som hade en Penta utombordsmotor på Ronehamn. En dag gick det en dam på kajen i Ronehamn som kommenterade Lasses försök att lägga startsnöret på Pentan men ”nu lägger han snöret på grisen” Lasses svar på detta blev ”vänt bäre källingjävel så skall du fa håir han grymt u”. Han drog i startsnöret och Pentan startade i första försöket.

Lasse i båten med sin Penta U-21 Foto: Rune Wahlby

Text: Allan Pettersson och Ingvar Ronström
Redigering: Märta Syrén
Foton: Allan Pettersson
© Föreningen Tomtbods fiskeläge 2015